

Inforum 2017

cestovní zpráva

Jiří Fišer

Obsah

Souhrn.....	3
Program*.....	3
30.5.....	3
Zahájení konference.....	3
Trendy a novinky*.....	4
31.5.....	4
Podpora vzdělávání a výzkumu*.....	4
Open access – hledání rovnováhy: panelová diskuze.....	6
Průběh akce.....	7
Postřehy z konference.....	7
To chce změnu! Knihovny jako inovativní společenská centra.....	7
Jedině spolupráce nás zachrání před krizí v uchovávání audiovizuálních dokumentů.....	8
Neschovávejte je! Zkušenosti University of Surrey se zpřístupňováním dizertačních prací.....	9
CzechELib – rok první.....	9
Novela autorského zákona a možnosti nových služeb knihoven v digitálním prostředí.....	11
Kurátorství obsahu jako cesta k propagaci zajímavých zdrojů.....	11
Příležitosti a realita informační přípravy v průmyslovém a obchodním sektoru.....	12
Altimetriky – užitečný nástroj pro hodnocení vědecké komunikace.....	13
Výzkumná data na Univerzitě Karlově.....	14
K jádru věci – skutečné informační potřeby mladých vědců.....	15
Bude možné zvládnout proces zpracovávání vědeckých informací při jejich současném enormním nárůstu?.....	16
Open Access 2020 – závěrečná cesta k Open Access.....	18
Komerční prezentace souhrnně.....	19
Odkazy.....	19

Souhrn

Akce: Inforum 2017

Datum konání: 30.5.2017 – 31.5.2017

Místo konání: Vysoká škola ekonomická, Praha 3

Klíčová slova: knihovnictví – informační věda – informační služby – informační profese – elektronické informační zdroje – trendy

Program*

30.5.

Zahájení konference

10: 00 – 10: 10

Zahájení konference

Autor: Petr Dvořák, Vysoká škola ekonomická v Praze

10: 10 – 10: 30

Úvodní příspěvek

Autor: Vladimír Karen, Albertina icome Praha s.r.o.

10: 30 – 11: 10

To chce změnu! Knihovny jako inovativní společenská centra

Autor: Carl Grant, University of Oklahoma Libraries, Spojené státy americké

11: 10 – 11: 50

Jedině spolupráce nás zachrání před krizí v uchovávání audiovizuálních dokumentů

Autor: Yvonne Ng, WITNESS, Spojené státy americké

11: 50 – 12: 30

Neschovávejte je! Zkušenosti University of Surrey se zpřístupňováním dizertačních prací

14: 00 – 14: 40

Trendy a novinky*

CzechELib – rok první

Autor: Eva Dibuszová, Národní technická knihovna

Spoluautoři: Martin Svoboda, Jiří Jiráť, Jan Pokorný / Národní technická knihovna – CzechELib

14: 40 – 15: 05

Jak zviditelnit elektronické závěrečné práce z vaší univerzity a zvýšit jejich dopad v celosvětovém měřítku?

Autor: Meinhard Kettler, ProQuest, Německo

15: 05 – 15: 30

Efektivní strategie v akvizici tištěných a elektronických knih na platformách ProQuest

Autor: Alexandra Jenner, ProQuest Information and Learning Limited, Velká Británie

16: 00 – 16: 25

Novela autorského zákona a možnosti nových služeb knihoven v digitálním prostředí

Autor: Vít Richter, Národní knihovna České republiky

16: 25 – 16: 50

E-knihy od Springer Nature

Autor: Cem Üzümlü, Springer Nature, Německo

16: 50 – 17: 15

Kurátorství obsahu jako cesta k propagaci zajímavých zdrojů

Autor: Michal Černý, Masarykova univerzita – Filozofická fakulta – Kabinet informačních studií a knihovnictví

31.5.

Podpora vzdělávání a výzkumu*

09: 00 – 09: 25

Příležitosti a realita informační přípravy v průmyslovém a obchodním sektoru

Autor: Richard Papík, Slezská univerzita v Opavě / Univerzita Karlova – Ústřední knihovna

09: 25 – 09: 50

Altmetriky – užitečný nástroj pro hodnocení vědecké komunikace

Autor: Sanja Antonic, University of Belgrade – University library "Svetozar Marković", Srbsko

Spoluautoři: Igor Zivanovic, Aleksandra Popovic / University of Belgrade – University library "Svetozar Markovic", Srbsko

09: 50 – 10: 15

Výzkumná data na Univerzitě Karlově

Autor: Adéla Jarolímková, Univerzita Karlova – Filozofická fakulta – Ústav informačních studií a knihovnictví

Spoluautoři: Barbora Drobíková, Martin Souček / Univerzita Karlova – Filozofická fakulta – Ústav informačních studií a knihovnictví

10: 45 – 11: 10

K jádru věci – skutečné informační potřeby mladých vědců

Autor: Iva Adlerová, České vysoké učení technické v Praze – Ústřední knihovna / Univerzita Karlova – Filozofická fakulta – Ústav informačních studií a knihovnictví

Spoluautoři: Lenka Němečková / České vysoké učení technické v Praze – Ústřední knihovna

11: 10 – 11: 35

Obohacení zdrojů výzkumu o nástroje na analýzu trhu. Případová studie databáze Passport

Autor: Laura Kugiene, Euromonitor International, Litva

Spoluautoři: Maksim Buslovic / Euromonitor International, Litva

11: 35 – 12: 00

Bude možné zvládnout proces zpracovávání vědeckých informací při jejich současném enormním nárůstu?

Autor: Jaroslav Šilhánek, Vysoká škola chemicko-technologická v Praze

Spoluautoři: Ludmila Zetková / Vysoká škola chemicko-technologická v Praze

Open access – hledání rovnováhy: panelová diskuze

13: 00 – 13: 40

Open Access 2020 – závěrečná cesta k Open Access

Autor: Kai Karin Geschuhn, Max Planck Digital Library, Německo

13: 40 – 15: 15

Panelová diskuse se zástupci vydavatelů a hosty

Autor: Zástupci vydavatelů a hosté, Velká Británie, Německo a Česká republika

15: 15 – 15: 20

Závěrečné slovo

Autor: Vladimír Karen, Albertina icome Praha s.r.o.

* sekce programu označené hvězdičkou se odehrávaly paralelně s jinými, konkrétně: Digital humanities – digitalizace ve službách výzkumu, kultury, paměti a vzdělávání a Technologie, data vyhledávání. Bylo možné navštívit pouze jeden blok, uvedeny jsou proto ty, které jsem navštívil já.

Průběh akce

Dvoudenní, mezinárodní konference probíhala, jako už tradičně, v prostorách Vysoké školy ekonomické, a to ve dvou sálech současně. Příspěvky sponzorské se střídaly jak s příspěvky věcnými, o nových trendech, technologiích a koncepcích, tak s příspěvky referujícími o současném stavu probíhajících projektů, např. Czech ELib. Nechybělo žertovné zahájení konference v podobě pseudohistorické pracovní písni knihovníků.

Postřehy z konference

To chce změnu! Knihovny jako inovativní společenská centra

Společnost dnes prochází překotnými změnami. Mohou za to především stále dostupnější a sofistikovanější informační a komunikační technologie (ICT). Tím vzniká problém iluze znalostí.

Má několik rovin. První je datová. Tím, jak se technologie rozvíjejí, ty samé služby generují stále větší objemy dat, typickým příkladem je větší rozlišení fotoaparátů, anebo generují více souborů, kupříkladu automatické generování PDF potvrzovacích formulářů.

Druhá rovina je znalostní. Ten samý obor práce dnes vyžaduje více znalostí, než tomu bylo v minulosti. Rostou nároky na informační servis, ale hlavně na informační kompetence pracovníků.

V poslední době zažíváme též fenomén tzv. alternativních fakt, fake news a postpravdivé společnosti. Informace neslouží k předání znalosti, ale stejnou, ne-li větší, společenskou úlohu plní jako nástroj manipulace s veřejným míněním. Nebezpečná je hlavně všeobecná svolnost s tímto vývojem. Vnímáme střet dvou fenoménů: informační záplavy a snadné dostupnosti informací, což není totéž.

Lidé nedokáží rozlišit mezi pravdou a lží. Ne snad proto, že by neuměli přemýšlet, jak se dnes hojně tvrdí, ale zkrátka kvůli tomu, že nikdo nemůže být odborník na všechno. Dnes není problém nechat se zahltit dramatickými informacemi z oborů, kterým člověk prostě nerozumí. Komu potom věřit, když jedna strana tvrdí A a druhá B? To může ohrožovat současný politický systém.

V nynější době proto patří ke knihovnické profesi i učení kritickému myšlení a skepticismu.

Pokud se vyhneme výše zmíněným problémům, zůstane otázka, jak tedy přeměnit knihovnu na zmíněné inovativní centrum?

Předně je potřeba sladit cíle knihovny s cíli její mateřské organizace.

Pak je třeba přetvořit knihovnu tím způsobem, aby v ní mohla fungovat pravidelně se scházející komunita. Informace, tedy proces získávání znalostí, je totiž sociální- člověk se nej- snáze učí spoluprací ve skupině, neboť je to pro něj přirozené chování.

Knihovny by měly takové komunity podporovat jednak zázemím, např. hackerspacem, a jednak jim vycházet vstříc službami. Tím se nemyslí pouze ty v rámci chodu, ale i nadstavbové, např. kurzy informační, digitální a datové gramotnosti. Nesmí se ani zapomenout na náležitou pro- pagaci. Z knihovny se tak stane partner pro vědeckotechnické týmy.

Jedině spolupráce nás zachrání před krizí v uchovávání audiovizuálních dokumentů

To je pravda, uchovávání audiovizuálních dokumentů je v krizi. Tato část historického dě- dictví „zmizí“ zhruba do 100 let.

Hlavními důvody jsou technický pokrok a fyzikální rozklad médií. Ve zkratce, nejenom, že se VHS kazeta rozpadá, navíc všichni už video vyhodili. Objevil však i nový fenomén- identifi- kovatelnost a pochopitelnost. Na vašem rodinném videu, které je mimochodem vzácným dokladem své doby, nejenom, že chybí místo i čas, ale i komentář co a proč se děje.

Nezisková organizace Witness se tomu snaží zabránit. Volá po národní spolupráci ve stano- vení mezinárodních standardů, pořádá mezinárodní školení, tábory a semináře, vytváří asociace, fe- derace, kolektivy a konference. Snaží se vůbec nějakým způsobem aktivizovat veřejnost, aby si byla vědoma tohoto problému. Vždyť naprostá většina každodenního obsahu v naší době vzniká jako au- diovizuální materiál.

Je tu ale i mnohem vážnější aspekt. Lidé často na svá multimediální zařízení zachytí poru- šování zákona, omezování lidských práv a násilí. Pro ně Witness připravila pravidla občanské doku- mentace.

Samozřejmě, o ochranu audiovizuálního dědictví se mohou postarat i jiné instituce, knihov- ny a archivy. Pro ně má Witness dvě doporučení: začněte co nejdříve, protože pak jsou náklady na konzervaci větší, a začněte tím důležitým.

Rozumnější naději však skýtá decentralizovaný přístup přes osobní digitální uchovávání. Lidem by se měla poskytnout nejenom instruktaž, jak správně videozáznamy pořizovat, aby byly použitelné co nejdéle, ale také technické zázemí (hardware, software).

Tím se myslí jakési digitalizační huby či share kluby, kde se pravidelně může scházet komunita, která pořizuje záznamy nové a konvertuje ty staré. Další námět na rozšíření činnosti knihoven.

Neschovávejte je! Zkušenosti University of Surrey se zpřístupňováním dizertačních prací

Řeč je hlavně o doktorandských a vyšších pracích, takzvaných theses.

Klíčem je samozřejmě informační systém a open access repozitář. V University of Surrey používají eThos. Příspěvek se ale netýkal technického řešení.

Bylo poukázáno na prostý fakt, že čím je informace dostupnější, tím častěji je využívána. Čím víc jsou práce nějaké univerzity používány, rozumějme citované, tím větší renomé ona univerzita má. Proto se vyplatí do digitalizace a do způsobu zpřístupňování investovat, třeba i zaplatit někomu, kdo s tím má zkušenosti.

Problémem může být povolení od autora práce zveřejnit nebo závazky k nakladateli, jenž práci vydal. To řeší předpisy univerzity, konkrétně povinný souhlas.

Je užitečné autory přesvědčit o tom, aby prováděli základní katalogizaci oni sami - nechat je vyplnit klíčová slova.

CzechELib – rok první

CzechELib je národní centrum pro elektronické informační zdroje (EIZ). Je to snaha vytvořit národní konsorcium, které by se mohlo při vyjednávání postavit mezinárodním vydavatelům vědeckých časopisů a producentům odborných databází, a tím se domoci lepších podmínek. Mezinárodní spolupráce se nevylučuje, naopak.

V konsorciu by měly být jak státní knihovny, tak státní paměťové a výzkumné instituce s koordinátorem Národní technickou knihovnou (NTK), disponující pověřením od ministerstva školství (MŠMT), v čele.

Celý záměr je pod dohledem nejen MŠMT, ale i Evropské unie, jelikož se jedná o národní pilotní projekt. To s sebou nese známé nevýhody, ale i pár výhod - především serióznost celého snažení. Při řízení se uplatňují metodiky PRINCE2 a pravidla IPS i OPVVV.

Přednášející si pochvalovala dobrou právní záštitu a odbornou radu CzechELibu, ve které jsou skutečné kapacity právě z organizací do spolupráce zapojených.

Projekt Národního centra by měl přinést několik výsledků.

Předně je potřeba vybudovat samotné centrum, postavit budovu, zaměstnat lidi atp. Potom se počítá se vznikem ERM informačního systému, který bude spravovat procesy, například akvizici, zpřístupnění nebo evaluaci a monitoring. Ruku v ruce s tím jde tvorba metodik, jak správně zajišťovat a vést všechny činnosti. Výsledkem bude i vznik národní služby- dostupné institucím se statutem výzkumné organizace, které jsou zapojené do spolupráce. Posledním přínosem bude stabilizace vztahu s vydavateli. Vydavatelé nejsou nepřátelé, ale partneři, proto je třeba standardizovat vztahy i komunikaci tak, aby se držely strategie win-win, kdy obě strany něco získají, a tím vyšachovat všechny druhy predátorů.

Zajímavá je podmínka, že zdroje nakoupené národním centrem pro EIZ by se měly dát „překlopit“ do režimu gold OA. Její realizace bude nejspíše obtížná.

A jak tedy vypadá současná fáze? Do konce roku musí proběhnout: předběžné nabídky od nakladatelů, konsolidace požadavků subjektů v CzechELIBu, vyjádření závazného zájmu, plné moci pro CzechELib ve věci zastupování při obchodu a konečně smlouvy s dodavateli, což je mimořádný časový tlak.

Projekt je schválený na roky 2017-2022, běží a je dotovaný. Hlavní cíl si vytyčil vytvoření národního centra CzechELib. Jeho nositelem je NTK. Do roku 2020 jsou vyčleněné peníze na zdroje, od 2021 by se měly dotace na EIZ financovat ze státního rozpočtu, od 2023 by se celé centrum mělo financovat ze státního rozpočtu, od 2024 by mělo dojít k překlopení zdrojů do gold OA.

Detaily o financování a časové ose projektu jsou ve sborníku v odkazech.

Novela autorského zákona a možnosti nových služeb knihoven v digitálním prostředí

Řeč byla hlavně o tzv. dílech nedostupných na trhu. Teorie je taková, pokud se dílo nedá sehnat za vynaložení přiměřeného úsilí na trhu, knihovny by ho mohly v digitální podobě sami zpřístupnit veřejnosti, a tak plnit svoji informačně-kulturní funkci.

Legislativně je to ošetřené autorským zákonem tak, že se na všechny autory apriori uvalí principy rozšířené kolektivní správy- hromadné licenční smlouvy. Autor ji nicméně může výslovně odvolat, odmítnout, aby jeho dílo bylo takto zpřístupňováno. Je to nicméně licence placená, autorovi díla nedostupného na trhu náleží za zveřejnění finanční kompenzace.

Organizačně to bude zajišťovat Národní knihovna (NK), respektive NK povede Seznam děl nedostupných na trhu, na které se bude vztahovat zpřístupňování. Půjde o bibliografickou databázi. V souvislosti s tím se musí sjednotit digitalizační projekty, aby nedocházelo k duplicitní digitalizaci.

Technicky je třeba vyřešit sdílení digitalizovaných záznamů a terminálový přístup k nim z jednotlivých knihoven. Měla by vzniknout Národní digitální knihovna, kde budou právě digitalizovaná díla nedostupná na trhu skutečně spravována. Tak to vyhovuje i kolektivnímu správci autorských práv. Spravovat Národní digitální knihovnu bude rovněž NK.

Co se týká financování, je ve hře více variant: státní rozpočet, nákup licence nebo členské poplatky. Zatímco přístup by měl být pro konečného uživatele (čtenáře knihovny) bezplatný, doplňkové služby jako tisk, kopírování a eDDS už ne.

Kurátorství obsahu jako cesta k propagaci zajímavých zdrojů

Kurátorství je tvůrčí činnost, jejímž záměrem je tvořit logicky uspořádané sbírky. Mohou to být právě sbírky digitálního obsahu. Jejich úkolem je vyprávět příběh.

V knihovní praxi jde o předpokládání informační potřeby nebo kulturního zájmu čtenáře. Části fondu mu pak můžeme „poskládat naproti“. Jde o jasnou aplikaci principů informační architektury v knihovnictví, která cílí na objevování (protipól vyhledávání).

Obecný postup by se dal popsat jako: shromáždit, vybrat, zvýraznit to zajímavé, propojit obsah a propojit kontext.

Digitalizované dokumenty mají tu výhodu, že je samotné vlastně není třeba uspořádávat. Stačí vytvořit tématické seznamy metadat.

Výhody jsou nasnadě. Uspořádáním do zajímavých sbírek propagujeme i ten obsah, který sám o sobě není příliš atraktivní. Přidanou hodnotou je tu kontext a souvislosti, které se kurátorstvím zvýrazní a zpřístupní.

Samotná realizace se pak odvíjí pouze od možností instituce, na jednom konci škály jsou hypertexty, na druhém je komplexní audiovizuální grafika.

Příležitosti a realita informační přípravy v průmyslovém a obchodním sektoru

Průmyslové knihovny jsou realitou, dobře známou i historicky, která ale v dnešní době a v našich podmínkách bohužel stojí tak trochu mimo hlavní proud knihovnické profese. Přitom poskytují tolik důležité informační zázemí a správu dokumentů.

Konečný uživatel průmyslových knihoven má totiž specifické nároky, požaduje informaci na míru. Většinou nezná práci se zdroji a ani ho nezajímá, proto ji zadává někomu jinému. Tlačí na výsledky Just-in-time zejména v oblastech patent landscape a competitive intelligence. Nezajímá ho publikování, protože se pohybuje ve sféře tacitních znalostí a vlastních zkušeností. Mezi řádky hledá jediné: konkurenční výhodu a s tím potřebuje pomoci, s interpretací faktů.

„Jeho“ knihovník se pak musí vyznat v trochu jiných zdrojích. Jde o komplexní, ale přitom úzce zaměřené, specializované databáze. Dále jsou to databáze patentů a rejstříky sledující využívání patentů, např. Derwent world patent index, potom různá úložiště šedé literatury a v neposlední řadě analytické zdroje a nástroje s přidanou hodnotou.

Znát zdroje, umět je používat, interpretovat nalezená fakta a orientovat se v požadovaném oboru vyžaduje knihovního specialistu, který je plnohodnotným členem výzkumného týmu. Nemusí poskytovat jen informační služby, ale může také vzdělávat své kolegy v oblasti informační gramotnosti. Takový odborník potřebuje speciální přípravu, která je v místní školské kultuře zatím spíše utopií.

Není tomu tak ale v zahraničí, mám na mysli pokrokový západ a sever. Tam jsou kromě kmenových informačních pracovníků známí i odborníci na volné noze, informační browseři. Existují tam i odborné organizace, například Special Libraries Association a Association of Independent Information Professionals, sdružující právě tyto profesionály.

Altmetriky – užitečný nástroj pro hodnocení vědecké komunikace

Co je altmetrika? Je to evoluce bibliometrie.

Bibliometrie statistickými metodami studuje kvantitativní aspekty (psané) vědecké literatury. Nejvíce pozornosti se věnuje citační analýze a analýze publikační činnosti vědců. Bibliometrie je jeden z hlavních nástrojů hodnocení vědy a výzkumu. Poskytuje číselná data, se kterými se velmi dobře pracuje ve stylu-větší, menší a má splnit-splnil, proto se jí dostává tolik pozornosti.

Má ale i řadu nevýhod. Omezuje se pouze na klasickou tištěnou produkci a v podstatě nic nevypovídá o kvalitě toho kterého výzkumného týmu nebo vědeckého objevu, jelikož se zaměřuje pouze na kvantitativní stránku výsledků vědy, jež podléhá známým zkreslením. Zejména citační analýza je tím nechvalně proslulá.

Altmetrika se rozvíjí dvěma směry. Za prvé se snaží nalézt metody alternativní k tradičním hodnotícím vzorcům vycházejícím z citační analýzy, jako jsou impact factor a h-index. Hledá jiné způsoby výpočtu dopadu.

Za druhé, altmetrika se neomezuje pouze na tištěnou produkci. Studuje videa, sociální sítě, citační manažery, internetové encyklopedie, personální stránky autorů, blogy, data sety, oborové brány, počty stažení, diskuze a doporučení atp. napříč celým kybernetickým světem.

Altmetriku si v podstatě vynutila současná situace, kdy vědecká komunikace už dávno neprobíhá v odborných časopisech. Její výsledky ukazují, že není všechno tak, jak se z citačních rejstříků může zdát.

Na druhou stranu má společný základní problém s bibliometrikou- všeobecná známost ještě nutně neznamená všeobecný přínos. Tedy de facto nehodnotí užitek vědecké práce, ale její dostupnost a obeznámenost s ní. Navíc se snaží zkombinovat příliš mnoho komunikačních prostředků. Přitom každé prostředí je jiné, funguje podle jiných zákonů, o technickém řešení procházení a sklizení příspěvků a komentářů nemluvě. Altmetrika je také stejně zranitelná vůči bibliometrickým manipulacím.

Výzkumná data na Univerzitě Karlově

Na Univerzitě Karlově proběhl dotazníkový průzkum na téma open data a datová gramotnost mezi tamními akademiky. Navazoval na sérii podobných průzkumů konaných v zahraničí. Odpověděla desetina z dotázaných.

Důvodem je nový trend mezi sponzory veřejného výzkumu, požadovat open data a plán managementu dat. Tyto dvě záležitosti se v některých případech stávají dokonce podmínkou pro udělení grantu.

Jaké tedy byly výsledky? Ukládání dat: 95% na vlastním počítači, 31% v cloudovém úložišti, 23% v centrálním institucionálním úložišti, 34% na externím médiu. Objemy se pohybují od jednotek MB až po GB. Nejčastější typy: soubory office (texty, sheety, prezentace...), obrázky, číselná statistická data a data z analogových měření.

Sdílení dat: 14% má zcela otevřený přístup ke sdílení výzkumných dat, avšak podobný počet, 17%, je nesdílí nikdy. Většina je ochotna podělit se o data na požádání. Nejčastějšími obavami ze sdílení dat jsou: chybná interpretace, přímé zneužití a nejistota kolem výzkumné etiky.

Další otázka se týkala používání metadat: přes 60% oslovených odpovědělo, že metadata vůbec nepoužívá a nebo jen výjimečně. Na druhou stranu podobný počet respondentů uvedl, že další informace ke svým datům většinou připojuje. Z toho se dá usuzovat, že význam termínu metadata není úplně jasný. Co se týká plánu managementu dat, většina žádný nemá a nepoužívá.

Kromě těchto obsahoval dotazník i další doplňující otázky.

Co lze z průzkumu vyvodit souhrnně? Vědci jsou ochotni svá výzkumná data sdílet, jenže pořádně neví jak. Bojí se nárůstu s tím spojené administrativy. Nejsou si příliš jisti v termínech, byť je znají, ani v oblasti výzkumné etiky související se sdílením. O případné školení by zájem byl, avšak přednost je dávana komplexnímu kompaktnímu bloku nejlépe on-line.

K jádru věci – skutečné informační potřeby mladých vědců

Další z průzkumů proběhl na ČVUT mezi doktorandy. Šlo o pilotní studii UISKu. Zjišťovaly se jejich požadavky a představy o informačním servisu, který od své knihovny očekávají. Vzorek byl celkem nízký, pouze 8 respondentů, nicméně byl značně konzistentní, což může znamenat, že jej lze považovat za reprezentativní.

Doktorandi jsou specifickou skupinou čtenářů univerzitních knihoven. Charakteristický doktorand má zkušenosti s prací na grantech i s pobytem na zahraničních stážích a má publikovaný alespoň 1 článek v seriózním časopise. Je pod velkým tlakem, aby si rychle vybudoval svoji vědeckou pozici. Potřebuje konkrétní řešení svých konkrétních problémů a může se stát, že akutně.

Jeho potřeby se dají rozdělit do několika okruhů.

Prvním z nich je hodnocení svých výsledků v mezinárodním kontextu, tedy koeficienty citační analýzy či zákonitosti bibliometrie, avšak zároveň schopnost svoji práci zařadit mezi výzkumnou činnost ostatních.

Dalším jsou pravidla grantů a projektů, orientace v grantovém prostředí.

Potom samotná práce se zdroji informací, to znamená rešerše, posouzení spolehlivosti, akvizice, data management a vědecká etika ve smyslu používání výsledků jiných výzkumů.

Nakonec publikování a šíření vlastních výsledků, tedy oblast autorského práva, licenční podmínky, nakladatelská praxe i jak si vybrat důvěryhodného nakladatele, OA a publikační etika. Dále pak archivace, identifikátory ale i prezentační dovednosti.

Jakou formou by si přáli podporu poskytnout? Nejlépe praktické kurzy a workshopy. Někteří pak vyjádřili přání, scházet se pravidelně na diskuzních skupinách. Ve hře je i „informační pohotovost“, okamžité referenční služby na vyžádání. Taková podoba je výhodná také pro knihovnu, neboť rychle obdrží zpětnou vazbu, která je zásadní pro zkvalitňování služby.

Respondenti se shodli v účelu informační podpory. Měla by jim odlehčit, umožnit lépe si naplánovat svůj způsob práce a v důsledku toho se volněji nadechnout.

Bude možné zvládnout proces zpracovávání vědeckých informací při jejich současném enormním nárůstu?

To je palčivá otázka. Od 19. století jsme totiž vystaveni fenoménu zdvojnásobení celkového počtu publikovaných vědeckých výsledků zhruba každých 10 let.

Stojí za tím jednak rozvoj masmediálních technologií (od rotačky po internet), ale hlavně státní programy na podporu vědy a výzkumu, které si celkem přirozeně vynucují právo mít za veřejné peníze veřejné výsledky. Navíc, státní podpora založená čistě jen na bibliometrii publikovaného vytváří podhoubí pro generování výstupů pochybné kvality. Rozevírají se nůžky percepce a produkce.

Omezit svobodu vědeckého vyjadřování a publikování nelze, je proto třeba vyčlenit a označit kvalitu. K tomu slouží proces recenzního řízení.

Tradičním způsobem šíření vědeckých informací je model předplatného. Vědec vytvoří článek a pošle ho časopisu. Editor jej posoudí a pošle na recenzní řízení. Recenzenti jej přijmou a časopis při nejbližší možné příležitosti otiskne. Čtenář pošle peníze časopisu, aby si mohl článek přečíst.

Finanční tíha leží na čtenáři, za kterého náklady platí většinou instituce, které je členem. Peníze jdou nakladateli, který z nich platí práci editora a chod časopisu. Recenzent a autor získají vědeckou pověst. Vědecká veřejnost by měla získat kvalitu, protože časopis, který otiskuje mizerné věci, si nikdo předplácet nebude. Předplatné však bývají velmi drahá.

Novým způsobem šíření vědeckých informací je zlatý a zelený OA. Zlatý funguje takto: vědec vytvoří článek, pošle ho do časopisu a zároveň s ním pošle i peníze za to, že mu časopis článek otiskne. Editor jej posoudí a pošle na recenzní řízení. Recenzenti jej přijmou a časopis při nejbližší možné příležitosti otiskne. Čtenář neplatí nic.

Finanční tíha leží na autorovi článku, za kterého náklady platí většinou instituce, které je členem. Peníze jdou nakladateli, který z nich platí práci editora a chod časopisu. Recenzent a autor opět získají vědeckou pověst. Čtenář navíc získá volný přístup k informacím. Vědecká veřejnost by měla získat kvalitu, protože do časopisu, který otiskuje mizerné věci, nikdo svůj zlatem podložený OA článek posílat nebude. Navíc, mizernou věc nikdo sponzorovat k vydání také nebude. Nakladatel ovšem potřebuje stabilní příjem a výsledky výzkumů jsou hodně nárazové.

Tolik teorie. V praxi ovšem zlatý OA trápí jedna slabina. Závisí na ochotě autorů, potažmo jejich patronů, utrácet, a ta nebývá nikdy vysoká, zvláště pokud existuje reálné nebezpečí, že recenzent článek potopí a autor tak přijde nejenom o léta práce, ale i o peníze.

Pak jsou tu ještě dotace na vědu a výzkum. OA představuje řešení, jak veřejně šířit výsledky za veřejné peníze a zároveň zachovat filtraci kvality.

Ale jestliže jsou autoři, například hodnocením jejich výsledků výhradně bibliometrickými metodami, tlačeni k tomu, aby stále publikovali a nakladatelé k tomu, aby vydávali, přičemž se do systému pod tlakem stále pumpují peníze, kdo by ještě stál o nějaké recenzní řízení? A čím větší budou tyto tlaky, tím víc se roztočí inflační spirála, až se nakonec celý systém zlatého OA rozpadne v obří explozi informační supernovy. Za 15 let chodu se navíc tomuto systému nepodařilo prokázat, že snižuje náklady na publikování.

Je tu i otázka budoucnosti. Je zlatý OA sto vydržet jako princip řekněme 100 let, tak jako předplatné?

Známe ještě zelený OA, který vynechává nakladatele úplně. Autor prostě výsledek svého výzkumu publikuje sám v repozitáři mateřské instituce. To je cesta nejnižších nákladů, ale za cenu rozvolnění kontroly kvality publikovaných vědeckých informací. Zdroje, co instituce ušetří na publikování, by totiž musela investovat do nějaké obdoby vlastního recenzního řízení, pokud by chtěla úroveň kvality kontrolovat. Tím by ale zelený OA ztratil svoji přitažlivost.

Co se týká informační záplavy, tak za systému předplatného vznikla, zlatý OA situaci nevylepší a zelený OA ji naopak zhoršuje. Nové informační technologie nic neřeší, jenom celý proces urychlují. Pro umělou inteligenci je recenzní řízení proces příliš komplexní.

Open Access 2020 – závěrečná cesta k Open Access

V rámci posledního příspěvku se diskutovalo nad budoucností Open Access.

Hlavním zastáncem principu otevřeného přístupu je Institut Maxe Plancka. Jeho cílem je ustanovit princip zlatého Open Access jako standardu pro publikování v oblasti vědy a výzkumu.

Teoreticky to není špatný nápad. Platí totiž Paretovo pravidlo, že 80% článků publikuje 20% vědců, takže produkce jednotlivé instituce rychlá není. Spotřeba, přístup k vědeckým pracím, naopak vysoká je. Takže kdyby se platilo za produkci, namísto za spotřebu, rozdíl by znamenal úspory. Peníze by byly také pod větší kontrolou, platilo by se jenom za to, co opravdu chceme. Oslabil by se tím také nakladatelský monopol (hlavně těch největších domů).

Jak na to? Předně zlatý OA nepotřebuje žádné dodatečné investice. Peníze na zlatý OA se zkrátka vezmou z peněz na předplatné. Potom prosazovat princip zlatého OA jako podmínku k udělení grantů a dotací na elektronické informační zdroje. A nakonec vyjednávat s nakladateli a při nákupu uvádět alespoň částečný OA jako podmínku.

Prakticky to už tak jednoduché není. Za 15 let si zlatý Open Access nezískal kdoví jakou popularitu. Tímto způsobem se publikuje tak 14% až 15% celkové produkce vědeckých informací. Nevhodná je tato metoda pro základní výzkum v sociálních a humanitních vědách, protože v těchto oborech se nejsnáze „kradou“ myšlenky. Nakladatelé se do otevřeného přístupu také moc nehrnou. Znamenal by pro ně přechod na nový business model, který by oslabil jejich pozici, zvýšil riziko a zmenšil zisky.

Vyjednávání a transformační dohody s nakladateli o přechodu na zlatý OA nejdou nijak snadno. Většinou to skončí na nějakém hybridním modelu převedení jednoho časopisu nebo jednotlivých článků do zlatého OA režimu.

Daleko populárnější, než zlatý OA, je zelená cesta, tedy samopublikování ve svém repozitáři. To splní podmínku veřejných výsledků za veřejné peníze za minimální náklady. Tím se ovšem z procesu šíření vědeckých informací vytrácí filtr recenzního řízení. Nakladatelé o práce publikované v rámci zeleného OA, zpravidla modrou (postprinty) nebo žlutou (preprinty) cestou, nejeví příliš zájem. Kontrola kvality se tak musí přenést na nějakou novou, třetí stranu.

OA celkově si ve vědecké komunitě našel své příznivce, kteří jsou mu ochotni věnovat čas a vytvářet i udržovat registry otevřených časopisů, databáze otevřených repozitářů, vyhledávací nástroje, výukové kurzy a propagační akce.

Někteří jsou do OA tak zapálení, že sdílí dokonce ilegálně, např. přes Sci-Hub.

Komerční prezentace souhrnně

Tradičně, ProQuest představil svoji databázi Disertation & Theses a způsoby nákupu e-knih. Springer Nature obdobně ukázal svoji produkci.

Zajímavější byla databáze společnosti Passport. Ta analyzuje trhy širokého spektra služeb a komodit v národním i nadnárodním měřítku. Výzkumné organizaci může být užitečná jako zdroj surových dat pro vědeckou práci, zjišťování souvislostí různých jevů a sledování změn ve společnosti.

Odkazy

<http://www.inforum.cz/cs/sbornik> – sborník konference

<https://youtu.be/Dgn68yAvfnU> – zahajovací píseň a legrační scénka